

Μιά δραματουργική οπτική του μύθου της “Ασπαλίδος”

Ιωάννης
Τριανταφύλλου Τράντας

Σκηνοθέτης, Ηθοποιός,
Μουσουργός

www.erineos.net
e-mail:
theatre.erineos@gmail.com

Ο συγκεκριμένος μύθος, αν και στενά τοπικής εμβέλειας, περιέχει όλα εκείνα τα στοιχεία που απαιτούνται για την συγκρότηση και σύνθεση ενός ποιητικού δράματος και δη τραγωδίας, και ως προς την δομή και ως προς το περιεχόμενο. Εμφανής επίσης είναι η τελετουργική και ιεροτελεστική εξέλιξή του. Ο Δίας, πατέρας θεών κι ανθρώπων, ως γενάρχης σε ανθρωπογονικό επίπεδο και ιδιαίτερα στην περιοχή της Φθίας συναντάται ως πατέρας σπουδαίων απογόνων και συγκεκριμένα: Με την Πανδώρα γέννησε τον Γραικό, που είναι γενάρχης των Γραικών, με την Πύρρα τον Έλληνα, που είναι γενάρχης των Ελλήνων, με την Φθία τον Αχαιό, που είναι γενάρχης των Αχαιών, με την Ευρυμέδουσα τον Μυρμιδόνα, που είναι γενάρχης των Μυρμιδόνων. Στον συγκεκριμένο μύθο του Αντωνίνου Λιβεράλλης ο Δίας παρουσιάζεται ως γεννήτορας του Μελιτέα από την τοπική νύμφη Οθρηίδα, ώστε ο Μελιτεύς να ανήκει στους διογενείς και διοτρεφείς βασιλίες, που αυτομάτως νομιμοποιούν τις κατά τόπους βασιλικές εξουσίες «ελέω θεού».

Αυτός ο σκοπός μεθοδεύεται μυθολογικά, καθώς ο κορυφαίος θεός της επίσημης λατρείας διασυνδέεται με προοιυμπιακούς θεούς ή τοπικούς θεούς που εξέπεσαν σε ήρωες, με οικιστές και επώνυμους ήρωες πόλεων και με επώνυμους ήρωες φυλών, σε εθνική κλίμακα: μικρότερη (Κρής, Αρκάς, Μακεδών) ή μεγαλύτερη (Αχαιός, Γραικός, Έλληνας). Η Ήρα ως προστάτις της μητρότητας και της γονιμότητας είναι παράλληλα σκληρή τιμωρός κι εκδικητική για όσους δεν σέβονταν τη δύναμή της. Έτσι η νύμφη Οθρηίδα παραδειγματίζει δια του μύθου, κατά δέος Ήρας, κι αφήνει έκθετον, στους κινδύνους του δάσους, τον παράνομο καρπό τού έρωτά της με τον Δία, με την ασπιλαχία του αφανισμού του. Η εγκατάληψη κ' η έκθεση παιδιών είναι σύνηθες φαινόμενο στην μεσογειακή μυθολογία, (Δίας, Μωυσής, Οιδίπους, κ.ά.), όπως και στην Ινδική (Μαχαμπαράτα), που στην συνέχεια τα παιδιά αυτά εξελίσσονται σε ήρωες, ημίθεους ή και θεούς. Τον Δία έτρεφε η αίγα Αμάλθεια στην Ίδη, τον Μελιτέα οι μέλισσες στην Όθρυ. Το γάλα και το μέλι, ένα θείκο δίδυμο

τροφής, που ως τις μέρες μας διασώζεται στα κάλαντα της χριστιανικής πρωτοχρονιάς, «το μέλι τρων οι άρχοντες, το γάλα οι αφεντάδες...», αλλά και στον καθημερινό λόγο «όλα μέλι - γάλα», δηλώνουν την ξεχωριστή ανωτερότητα του τρεφόμενου υποκειμένου, αλλά παράλληλα για τον συγκεκριμένο Διογενή οικιστή Μελιτέα εμφανώς δηλώνει και τον τοτεμικό χαρακτήρα της φυλής των παροικούντων την πόλη, αφού στα νομίσματα της Μελίτης – Μελιταίας αποτυπώνεται ως χαρακτηριστικό έμβλημα: η μέλισσα. Όσο για το γάλα, είναι δευτερευόντως εμφανές ως υπάρχον, αφού ο Φάγρος που συντυχαίνει και περιθάλλει εις τα «οικία» του το παιδί, είναι ποιμήν προβάτων «και έτρεφεν εν πολλή σπουδή αυτώ». Ο θεογενής βοσκός Φάγρος, «ομόγνιος» του Μελιτέα, γιός της ίδιας νύμφης Οθρηίδος, είχε πατέρα του τον Απόλλωνα που παλαιά είχε χρησιμοδοτήσει για την εύρεση και σωτηρία τού Μελιτέα.

Ο Απόλλωνας, δίδυμος αδελφός της Αρτέμιδος, που την μητέρα τους Λητώ κατέτρεχε επίσης η ζήλεια της Ήρας για τους ίδιους εξωγαμικούς λόγους με την Οθρηίδα, ήρθε ως χρησμός - σωτήρ του Μελιτέα, ώστε να αποκατασταθεί η τάξη της ζωής, αφού ο Απόλλων εκπροσωπεί το φως, την αρμονία, τον λόγο και την τάξη του κόσμου. Εξ άλλου η Μελιταία και οι Απολλώνιοι Δελφοί είχαν ισχυρές ιεροπολιτικές σχέσεις ως πόλεις – κράτη επί μακρόν και ειρήσθω εν παρόδω, Μέλισσες ονομάζονται και οι ιέρειες του Απόλλωνα στους Δελφούς, (Πίνδαρος, Πύθια 4,60). Ο Φάγρος δε, ως «ποιμαίνων πρόβατα» έχει χαρακτήρα νομαδικό, σε αντιδιαστολή με τον ιδρυτή - οικιστή πόλεως, Μελιτέα. Το ύπαιθρο σε αντίθεση με τον κόσμο του άστεως, εδώ βρίσκεται σε ισορροπία «αγροκτηνοτροφική», αφού οι της πόλεως σίγουρα ασχολούνταν και με την γεωργία. Η λέξη πρόβατον, που δηλώνει το κοπάδι, είναι αρκετά χαρακτηριστική: σημαίνει στην κυριολεξία, αυτό που περπατά, που αλλιάζει τόπο. Η διατύπωση κειμήλιον και πρόβασις (που δείχνει, μέσα από την αντινομία του κείμαι = είμαι ξαπλωμένος, και του προβαίνω = προχωρώ, τις δυο πλευρές της παρουσίας στο σύνολό της) υπογραμμίζει καθαρά την αντίθεση ανάμεσα στον πλούτο, που «κείται» στο σπίτι, και στον πλούτο που «τρέχει» στο ύπαιθρο, (η αντίστοιχη αντινομία επίσης του Βιβλικού διδύμου Κάιν – Άβελ, αλλά εδώ με φόνο). Ο θαυμασμός του Φάγρου ως προς το δέμας και την ρώμη του βρέφους Μελιτέα, μας φέρνει στον νού κι άλλο θαυμάσιο βρέφος, κι αυτό κινημένο από την Ήρα: τον Ηρακλή που έπνιξε στην κούνια του τα φίδια, αλλά κι ο Ερμής, που βρέφος ων, έκλεψε το τόξο και τα βόδια του Απόλλωνα. Με την λογική της θείκης καταστροφής του χρόνου, ο Μελιτεύς τάχιστα ανδρώθηκε, έγινε αρχηγός των περιοίκων, έκτισεν πόλιν και την ονοματοδότησε με

το όνομά του: Μελίτη, προσφιλής συνήθεια κτιόρων έως τους χρόνους του Μεγάλου Αλεξάνδρου και του Μεγάλου Κωνσταντίνου. «και πόλιν έκτισεν εν τη Φθία», [Πόλις: α) σύνολο μεγάλου αριθμού οικημάτων, που αποτελούν δικό τους συνοικισμό. β) γενέτειρα, πατρίδα. γ) κράτος, πολιτεία, ιδίως η δημοκρατία. δ) τα καθήκοντα ή και τα δικαιώματα του πολίτη, - police = τήρηση της τάξης...]. Στην πόλη αυτή λοιπόν διαπράττει την «Υβριν» ο Μελιτεύς, διασαλεύοντας βασικά την τάξη που η οργανωμένη «πόλις» απαιτεί, καίτοι διογενής, όπως εξ άλλου και ο Ηρακλής που τιμωρήθηκε με τρέλα κι αργότερα με ολοκαύτωμα, στην κοντινή της Όθρυος, Οίτη.

Ο «βίαιος τύραννος» δρα κατά το δοκούν, σχεδόν σαν δύναμη απρόσωπη της βαθείας ανεικονικής Ανατολής, και δεν ονοματίζεται καν απ τους κατοίκους - ο αρχέγονος τρόμος δεν έχει όνομα - κι οι ξένοι τον αποκαλούνε Τάρταρο, ίδιο όνομα με την τρομερή άβυσσος, που απέχει από την γη τόσο, όσο ο ουρανός απ αυτήν, και που σ' αυτήν καταβαραθρώθηκαν οι εχθροί των θεών, οι Τιτάνες και μέσα της ζούνε σκιές χωρίς συνείδηση. Σπερματική δημοκρατική συνείδηση του μυθοπλάστη ήσαστο η αντιπάθεια στην δεσποτική τυραννία, δεν της δίνει χώρο και ύπαρξη στο λεξιλόγιό της, καθιστώντας δια παντός εξόριστη μια τέτοια λογική αποδοχής. Η «κατά βίαν προ γάμου» σχέση τυράννου και κόρης, ως πράξη επιβολής, παραδειγματισμού κι ουσίας για το σύνολο της «πόλεως», επιβεβαιώνει και τον οριστικό θάνατο της μητριαρχίας, που η πάλη ποτέ αίγιη της μεταφέρεται στην τωρινή λατρεία της θηλυκής θεότητας και εν προκειμένω στην Ασπαλίδα Αρτέμιδα. Απ' το μυθικό της χάριτος του γάλακτος και του μέλιτος ο Μελιτεύς περνάει στο τελετουργικό των αδαμάστων ηδονών του εγωισμού και της διακόρευσης των προ του γάμου τους εντοπίων κορασίδων, όπου κατ' εξακολούθησιν διαπράττει ύβριν και προσβολή του υμεναίου, και φυσικά της προστάτιδος των παρθένων Αρτέμιδος, αλλή και κατά της Ηρας, προστάτιδος του νομίμου γάμου και της οικογενείας.

Ο Μελιτεύς διάγει βίον «κατά βωμών τε και εστιών» στην κυριολεξία, που αυτό ερωτικά επιτρεπότανε μόνον για τον Δία. Αναφορά σε δικαίωμα του άρχοντα στην «πρώτη νύχτα» της νύφης γίνεται ίσως με το στοιχείο του εραστή Δία, που ο ίδιος παντρεύει την ερωμένη του με κάποιον ευνοούμενό του (την Ευρώπη με τον Αστέριο, την Αστερία με τον Περσέα και την Ιοδάμα με τον Ωγυγο), ή σμίγει μαζί της «τη προτεραία ή τη αυτή νυκτί» (Αλκμήνη, Λήδα). Ο Μελιτεύς συναντάται με το πεπρωμένο του στο πρόσωπο της οικογενείας των Αργαίων - «των ουκ ασήμων» (; Άργος, Αργώ = ταχύτατη) - και δη στις Κόρης Ασπαλίδος. Η «pais» Ασπαλίσ, η οποία, με το που εδόθη για την ίδια η εντολή του βιασμού της και πριν οι απαγωγείς της φτάσουν, απαχονίστηκε «ανήρτησεν εαυτήν». Είναι γνωστό ότι

η αυτοκτονία στον αρχαίο Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο ήταν καθήκον κάθε ελεύθερου ανθρώπου, ιδιαίτερα προς αποφυγή ατιμωτικού θανάτου. Διαφωνία στο θέμα της αυτοκτονίας έχει εκφράσει ο Σωκράτης (Πλάτ. Φαιδ. 62b). Σ' ένα από τα έργα του Ιπποκράτη επιβεβαιώνεται ότι στα πρώτα στάδια της εφηβείας, εποχή κατά την οποία παντρεύονταν τα κορίτσια, δημιουργούνταν προβλήματα υστερίας και τάσεις αυτοκτονίας. Η συνταγή κι η θεραπεία για τα κορίτσια είναι η εγκυμοσύνη, (Ιπποκράτους Περί Παρθενίων). Ταχύτατη σκέψη, βούληση και έργο διαστέλλουν τον χρόνο ώστε ο τύραννος να θανατωθεί προτού οι θεράποντες απαγωγείς επιστρέψουν σ' αυτόν άπραγοι. Δηλαδή: α) λόγος - εντολή. β) εκούσιος απαχονισμός. γ) ειδήσεις, «πράξεως διαβροθείσης». δ) όρκος θανάτου του αδελφού και υπέρβαση των νόμων του κάτω κόσμου, που απαιτούν την τιμή στο νεκρό σώμα, ενώ εδώ εξαιρείται διότι η πορεία του δράματος αποσκοπεί στα Θεοφάνια της ηρωίδας. ε) μεταμόρφωση σε κορίτσι «pais - αντίpais». Στις τελετές, το να μεταμφιέζεται κάποιος με ρούχα του αντίθετου φύλου χαρακτηρίζει συνήθως μια σημαντική αλληλαγή, όπως λόγου χάρη τη μετάβαση απ την εφηβεία στην ενηλικίωση. Μπορεί να ειπωθεί ακόμα ότι η μεταμφίεση σηματοδοτεί αυτόν που θα καταστραφεί, όπως συνέβη στην περίπτωση του Πενθέα στις Βάκχες του Ευριπίδη.

Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, η αλληλαγή των ρούχων βοηθάει, οπωσδήποτε, ν' αποκτηθεί από προνομιακή θέση μια γνώση που θα ήταν, κάτω από κανονικές συνθήκες, απρόσιτη, (κοριτσοντυμένοι υπήρξαν επίσης ο Αχιλλεύς κι ο Θησέας). Στην Φαιστό υπήρχε η εορτή «Εκδύσια», προς τιμήν της Λητούς, μητέρας των διδύμων Απόλλωνος - Αρτέμιδος, (Νίκανδρος παρ' Anton. Lib. 17). στ) κρυμμένο ξίφος και γυμνός βασιλιάς, η λύσις του δράματος δια του αίματος, χαρακτηριστικό στοιχείο της τραγωδίας στον δρόμο προς την κάθαρση, αλλή και θάνατος του παλαιού βασιλιά στα εποχικά δράματα. Στο μεσοποταμιακό Πανηγύρι του Νέου Χρόνου, βλέπουμε τον Αρχιερέα να γυμνώνει τον βασιλιά από τα εμβλήματατά του κι έτσι να τον καθαιρεί, «γυμνόν όντα και αφύλακτον τον τύραννον κτείνει». ζ), θάνατος και καταποντισμός, η τυραννοκτονία ως νόμιμα αποδεκτή αποκαθιστά το δίκαιο του δήμου, καταποντίζοντας τον Τάρταρο στα «τάρταρα» της μνήμης μέσω ονοματοδοσίας ενός εντόπιου παρακείμενου ποταμού, ίσως το ότι ο Τάρταρος των αρχαίων ελλήνων συνδέεται με τον χαλκό, να μην είναι τυχαίο ότι στην Μελιταία υπήρχαν και υπάρχουν μεταλλεία χαλκού. Έτσι στην πόλη υπάρχουν κι οι δύο όψεις του σαν ονόματα που σηματοδοτούν τον τόπο: Μελιτεύς οικιστής και Τάρταρος τύραννος. Το ρίξιμο ενός ομοιώματος στα νερά παρουσιάζεται και ως στοιχείο του διονυσιακού δράματος πρώτα στην παράσταση του Διονύσου που καταφεύγει στην αγκαλιά της Θέτιδος μέσα στη θάλασσα κι ύστερα στον μύθο που ο Περσέας τον σκότωσε πε-

τώντας τον μέσα στα βάλια της Λέρνας, κι επίσης συναντιέται στις τελετές των αλεξανδρινών Αδωνίων. Το πόντισμα τούτο – αρχικά πόντισμα ενός Δένδρου – και πράξη ομοιοπαθητικής μαγείας, φέρνει το γονιμικό στοιχείο της υγρασίας που είναι αντιπροσωπευτικό στοιχείο της Βλάστησης. η) στεφάνωμα - πομπή – παιάν, ο Ασειγίτης (; άστυ – άστεος) καταλήτης και νέος «εποχικός βασιλεύς». Η ισορροπία πάντως εγκαθίσταται ως νόμος δικαίου συγκροτημένης πόλεως. Ο παιάνας σημαίνει την έναρξη της νέας ζωής και δίνει το χαρμόσυνο μήνυμα και σήμα για να αρχίσει η ετήσια γιορτή μνήμης που οπωσδήποτε συνοδεύει «πομπή» προς το ιερό. Η Στέψη, «εστεφάνου», και η Πομπή, «προέπεμπον», είναι βασικές τελετές του Εποχικού Δράματος, ο περιφερόμενος ηουλουδιασμένος Επιτάφιος την Άνοιξη προετοιμάζει την Ανάσταση ψυχών τε και σωμάτων. θ) αναζήτηση, μνήμη και θυσία με ένα άσπερμο τραγάκι. «Θεού Ζήτησις»: Όλοι αναζητούν παντού το εξαφανισθέν σώμα της Ασπαλίδος «εξερευνώντας πάντα τρόπον», αλλήλα δεν το βρίσκουν διότι «ηφανίσθη κατά θεόν» και με το θέλημά του. Μια «ζήτηση» της Θεάς, μαρτυρά η χρονιάτικη αναζήτηση της Αστάρτης, η αναζήτηση της Κόρης απ την Δήμητρα, η αναζήτηση της Αρμονίας στην Σαμοθράκη, η Ίσις γυρεύει τον Όσιρι, η Ισάρ τον Ταμμούζ, η χαναναία Ανάτ τον Βάαθ, η Αστάρτη τον Άδωνι, ενώ οι χετταίοι θεοί για να βρουν τον Τιλιπινού στέλνουν μια μέλισσα (!) η οποία και τον βρίσκει. Η αναζήτηση και το βρέσιμο του θεού είναι στοιχείο πολλών Μυστηριακών τελετών, ελληνικών, μεσοποταμιακών, κ.ά., ακόμη κι οι Μυροφόρες (και στο 4ο Ευαγγέλιο οι Μαθητές) έρχονται αναγυρεύοντας το λείψανο του Εσταυρωμένου. ι) εύρεση και Επιφάνια, μετά την «αναζήτηση», με επικλήσεις ή ανακλήσεις, η, εν προκειμένω Ασπαλίδς, «φανερώνεται» ως «ξόανον» δίπλα σ' αυτό της Αρτέμιδος και άρα στον ναό της και μ' αυτόν τον τρόπο προσκοιλιότα ως προσω-νύμιον, και άρα μορφή, της Άρτεμης.

Το ξόανον έχει θηκόμορφο σχήμα, με πόδια και χέρια κολλημένα στο σώμα. Το βρέτας και το ξόανον είναι σχεδόν πάντα, όπως φαίνεται, κινητά αντικείμενα: τα περιφέρουν, τα μεταφέρουν σε πομπή, ή και τα κρατούν στα χέρια ο ιερέας ή η ιέρεια, είναι είδωλα που θα μπορούσαμε να τα ονομάσουμε «φορητά»*. *= το ξόανο της Άρτεμης Ορθίας, στη Σπάρτη, το κρατά στα χέρια η ιέρεια, κατά την τελετή της μαστίγωσης των εφήβων, το είδωλο είναι μικρό και ελαφρό, (Παυσανίας,3,16,10-11). Τα προσωνύμια του ξόανου της Ασπαλίδος: «Αμειλήτη, Εκασέργη» είναι φυσικά ιδιότητες της Αρτέμιδος και το μεν Αμειλήτη, σημαίνει την Αμειλήκτη, το δε Εκασέργη, αυτήν που ενεργεί από μακριά, επίθετο που προσδίδεται και στον δίδυμό της Απόλλωνα. Η Θυσία διά απαγχονισμού, «εκρήμων», άσπερμου χρονιάρικου τραγούδι, «χίμαρον άθορον» (θορός, θορή = το σπέρμα του άρρενος), είναι διακόνημα των εντοπιών παρθένων κοριτσιών ως μέρος της ετήσιας – εποχικής – γιορτής - ιεροτε-

λεσίας. Βέβαια οι σπαρακτικές επιθανάτιες κραυγές του δύστου τραγακίου δεν είναι και ό,τι καλύτερο άκουσμα και θέαμα για τις νεαρές παρθένες... Στην Άρτεμη σαν «Κυρά των αγρίων ζώων» ή προστάτρια όλων των τοτεμικών γενεών προσφερόταν κάθε χρόνο ζωντανό ολοκαύτωμα από τοτεμικά ζώα, πουλιά και φυτά και άλλη θυσία αναφέρεται από την Ιεράπολη, όπου κρεμούσαν τα θύματα από τα δέντρα τεχνητού δάσους μέσα στο ναό της θεάς, (Λουκιανός Περί της Συρίας θεού 41). «Η Άρτεμη η Απαγομένη», είχε ιερό στον Κονδυλιά της Αρκαδίας. Σκοτεινοί μύθοι, οι οποίοι αφηγούνται ότι θεές ή παρθένες, που τις υπηρετούσαν, κρεμάστηκαν σε δένδρα, αποτελούν προειδοποίηση εναντίον της απόψεως ότι η «λατρεία των δένδρων» είναι απλώς πρόδρομος της λατρείας των θηλυκών θεών. Ανέκαθεν κρεμούσαν στα δένδρα προσφορές, όπως τα δέρματα των θηραμάτων σύμφωνα με πανάρχαιο κυνηγετικό έθιμο, αλλήλα και δίσκους, oscilla (= αιώρες), που τα κινούσε ο αέρας, για την μυθική φαντασία ή παράδοση, αυτά ήσαν απαγχονισμοί - θυσίες.

Η νέα αρχή του έτους, κατά τον μήνα Ανθεσπριώνα, υποδηλώνονταν με αγώνες. Μια ιδιαιτερότητα για τα παιδιά, ιδίως για τα κορίτσια, αποτελούσε κατ' αυτήν την ημέρα η κούνια. Αγγειογραφίες δείχνουν επανειλημμένως αυτήν την αιώρα σε τελετουργικό πλαίσιο, για το οποίο τα κείμενα σιωπούν. Στον σκοτεινό μύθο της Ηριγόνης, που απαγχονίστηκε, ως εξιλέωση για το φριχτό αυτό γεγονός, τα κορίτσια της Αθήνας το επαναλαμβάνουν με την ακίνδυνη μορφή τώρα της αιώρας, (ήλεγεται πως η Ηριγόνη αποτέλεσε για τον Σοφοκλή τον αρχαϊκό πυρήνα για την «Αντιγόνη» του, που ως κεντρικό θέμα έχει την τιμή του νεκρού αδερφού). Ο θάνατος της κοπέλας φέρνει στο φως μια σκοτεινή πλευρά του «ιερού γάμου». Με την αιώρα των παιδιών όμως υπερισχύει η ζωή που κινείται, στραμμένη μέσα από το μίasma και τον τρόπο προς το μέλλον, το οποίο υπόσχεται η Άνοιξη.

Βιβλιογραφία:

- **Robert Graves**, Οι ελληνικοί Μύθοι, μτφ. Λ. Ζενάκος, εκδόσεις Πηλείδς-Ρούγκας, Αθήνα 1979.
- **Παναγής Λεκατσάς**, Το Θείον Δράμα, εκδόσεις Κείμενα, Αθήνα 1976.
- **Ι. Θ. Κακριδής**, Ελληνική Μυθολογία, εκδοτική Αθηνών 1986.
- **Mary R. Lefkowitz**, Γυναίκες στον ελληνικό μύθο, μτφ. Αμαλία Μεγαπάνου, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1993.
- **Walter Burkert**, Αρχαία Ελληνική Θρησκεία, μτφ. Ν. Π. Μπεζαντάκος - Αφροδίτη Αβαγιανού, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.
- **Λεξικόν Δ. Β. Δημητράκου**, εκδόσεις Γιοβάνη, Αθήνα 1957-1970.